

УДК 781.7 (477.83)

Василь Коваль (Львів)

ДО ПРОБЛЕМИ МЕЛОТИПОЛОГІЇ ТРИДОЛЬНИХ ЩЕДРІВОК ІЗ ВИСХІДНИМ ІОНІКОМ У МУЗИЧНО-РИТМІЧНІЙ ФОРМІ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ЗИМОВИХ НАСПІВІВ З ОКОЛИЦЬ НА ПІВНІЧНИЙ ЗАХІД ВІД ГОРГАН)

Кандидат мистецтвознавства, старший науковий співробітник. Завідувач
Проблемної науково-дослідної лабораторії музичної етнології Львівської національної
музичної академії ім. М. Лисенка, доцент кафедри музичної фольклористики того ж
закладу. Тел.: 050 610 34 25, e-mail: pndlme@ukr.net

У статті на матеріалах локальної народвокальної традиції Підгор'я розглядаються
щедрівки з висхідним іоніком у 4-складових силабічних групах. Окрім визначення загальних
типологічних характеристик цих наспівів, вказано на причини дивергентності великого чис-
ла видів та різновидів цього типу. Такі трансформаційні перетворення зумовлені передовсім
принципово відмінними музично-ритмічними формами основного вірша й приспіву та збіль-
шенням у строфі кількості рядків від двох до чотирьох. Визначено ареали побутування цих
зимових наспівів в межах обстеженої традиції (аудіоілюстрації див. на DVD до ПЕ-5, папка 3.2
Koval_Musical Tradition of the Gorgany Mountainarea_mp3).

Ключові слова: зимові наспіви, щедрівки, мелотипологія, музично-ритмічна форма, мелоареал

До пісенних типів з базовим ритмомалюнком
тридольного висхідного іоніка в українській тради-
ції належать, зокрема, щедрівки із різноманітними
приспіваними чи без них, які мають 8-складову (4 + 4)
структуру основного вірша¹ з ритмомалюнком 1122 в
4-складових силабічних групах і виявляють ознаки
ямбічності: 1122 \leftarrow 1¹12² \leftarrow 24=12². Цей щедрів-
ковий тип поширений на всій західноукраїнській ет-
нічній території³.

На досліджуваному терені, що охоплює Богород-
чанський, Долинський та Рожнятівський райони Іва-
но-Франківської області (умовний термін – Підгор-
гання), зафіксовано дворядкові (2) тридольні (Т) ще-
дрівки (Щ) без приспіву (П) з ритмо-семантичною
структурою поетичного тексту ¹⁵V 44₂. Ці щедрівки
(вид ЩТ/2)⁴ (приклад 1) мають музично-ритмічну фор-

му ^mR 3¹1122³1122³1122³1122³ і здебільшого мело-
тематичну будову ¹M $\alpha\beta$; $\gamma\delta$ чи ¹M $\alpha\beta$; $\alpha\beta$ (зрідка –
¹M $\alpha\alpha_1$; $\alpha\alpha_1$).

Побутують і дворядкові щедрівки (вид ⁴⁴ЩТ/2), в
яких наявний 8-складовий (4 + 4) приспів (¹⁵V 44;44)
(приклад 2). Вони також мають музично-ритмічну
форму ^mR 3¹1122³1122³1122³1122³ і наскрізну мело-
тематичну будову ¹M $\alpha\beta$; $\gamma\delta$.

Подибується й дворядкові щедрівки (вид
⁴³ЩТ/2)⁵ із 7-складовим (4 + 3) приспівом
(¹⁵V 44;43), які можуть мати такі дві музично-

приспіву) та різновидів (за музично-ритмічною формою
приспіву) застосовуються спеціальні символічні коди:

типи: ЩТ – щедрівковий тридольний,
ЩМ – щедрівковий маланковий;
цифра після скісної риски
вказує на кількість рядків у строфі;
цифри верхнього індексу з підкресленням
позначають віршову структуру приспіву,
наприкл., ⁴⁴ЩТ/2 – дворядковий мелотип
із приспівом 4 + 4;
знак оберненої коми – «¹» – у верхньому індексі пе-
ред цифрами вказує на похідність типу та йо-
го видів і різновидів наприкл., ⁴⁴ЩТ/2.

¹ Див., зокрема, про приналежність зимових народно-
вокальних наспівів до щедрівок: [1, с. 85–86].

² Від редактора: Виведення більшості традиційних ритмформ від
ямбічної першооснови є базовим принципом львівської школи, по-
слідовно проведеним у роботах Б. Луканюка та його учнів. Ця ідея
розходиться з концепцією К. Квітки, який первинними вважав дво-
мірні («пірихічні») ритми. Та в даному випадку автор працює зі спе-
цифічною групою рідко подибуваних в обрядовій творчості україн-
ців тридольних ритмів, які неможливо без штучних операцій моде-
лювання звести до ямбічної чи пірихічної основи.

³ Від редактора: Див., зокрема, карти З. Можейко, І. Клименко,
Ю. Рибак, М. Скаженік, де окреслені північні зони ареалу даного
ритмотипу.

⁴ Для системи щедрівкових мелотипів, їх видів (вирізня-
ються за кількістю рядків у строфі й віршовою формою

⁵ Про дефініцію понять тип, вид, різновид див.: [3, с. 51].
Проте це визначення треба читати в такій редакції: «...
сукупність усіх варіантів щедрівок, що походять від нього
[генотипу], необхідно розглядати як тип; варіанти ж, які
мають різну структуру вірша (зазвичай, у приспівках) чи
кількість рядків у строфі – як вид цього типу; а варіанти з
відмінною музично-ритмічною формою, однак зі спіль-
ною структурою вірша – як різновид».

ритмічні моделі: ${}^mR^3 1122|{}^3 1122||{}^3 1122|{}^3 114||$ (приклад 3) і ${}^mR^3 1122|{}^3 1122||{}^2 1111|{}^2 112||$ (приклад 4). Анапестична ритмічна фігура 114 в 3-складнику першої з них – результат злиття двох останніх силабохрон висхідного іоніка, яке зумовлене зменшенням кількості складів у силабічній групі з чотирьох до трьох: $114 \leftarrow 112+2 \leftarrow 1122$. У другому ж різновиді ритмічна структура приспіву поєднує в собі дипірихії 1111 із анапестом 112, що є характерним, зокрема, для козачкової ритміки. Така музично-ритмічна форма (1111|112) прикметна й для різних пісенних типів, у структури яких входять 7-складові (4 + 3) вірші. Отже, музично-ритмічна форма ${}^mR^3 1122|{}^3 1122||{}^2 1111|{}^2 112||$ різновиду щедрівок виду ${}^{43}ЩТ/2$ виникла як наслідок модифікації шляхом контамінації двостопного тридольного висхідного іоніка 1122|1122 із запозиченою ритмічною структурою 1111|112. Обидва різновиди щедрівок цього виду мають здебільшого наскрізну мелотематичну будову ${}^M \alpha\beta; \gamma\delta$.

На Підгорганні виявлено й трирядкові щедрівки. Збільшення кількості рядків уможливується розширенням або основного вірша, або приспіву на дві силабічні групи, які витворюють окремий рядок. Так, зафіксовані щедрівки з ритмо-семантичною формою поетичного тексту ${}^{rs}V 44_2; 44$ (вид ${}^{44}ЩТ/3$). Вони мають музично-ритмічну форму ${}^mR^3 1122|{}^3 1122||{}^3 1122|{}^3 1122||{}^3 1122|{}^3 1122||$ (приклад 5).

Трапляються й щедрівки з ритмо-семантичною структурою поетичного тексту ${}^{rs}V 44_2; 43$ (вид ${}^{43}ЩТ/3$) та музично-ритмічною формою ${}^mR^3 1122|{}^3 1122||{}^3 1122|{}^3 1122||{}^3 1122|{}^3 114||$ (приклад 6).

Побутують на досліджуваному терені й щедрівки, в яких розширений приспів. Ритмо-семантична структура поетичного тексту цих щедрівок – ${}^{rs}V 44; 44_2$ (вид ${}^{44}ЩТ/3$) (приклад 7). Вони мають ту ж музично-ритмічну форму, що й щедрівки виду ${}^{44}ЩТ/3$ – ${}^mR^3 1122|{}^3 1122||{}^3 1122|{}^3 1122||{}^3 1122|{}^3 1122||$.

Окрім того, на Підгорганні зафіксовано ще й чотирирядкові щедрівки без приспіву. Вони мають ритмічну структуру вірша ${}^V 44_4$ та семантичну – ${}^sV AABB$. Їхня музично-ритмічна форма – ${}^mR^3 1122|{}^3 1122||{}^3 1122|{}^2 1111||{}^3 1122|{}^2 1111||{}^3 1122|{}^3 1122||$ (приклад 8). Неважко зауважити, що за низкою характеристик щедрівки виду $ЩТ/4$ відповідають описаній Климентом Квіткою ритмічній формі типу АВВА [2], яка здебільшого притаманна для пісень звичайного жанрового циклу. Поява дипірихія в четвертій і шостій силабічних групах викликана ритмічним усіченням кадансів (відкидається остання четвертна тривалість у висхідному іоніку 1122, а передостання дробиться на дві вісімки) відповідно в другій і третій фразах: $1111 \leftarrow 111^1(2) \leftarrow 1122$.

Таким чином, еволюція щедрівок типу ЩТ, які побутують в околицях на північний захід від Горган, загалом відбувається в руслі розширення будови строфи шляхом збільшення в ній кількості рядків від двох до чотирьох. Такі перетворення, до того ж, зумовлюють появу незвичної для щедрівок форми, яка запозичена з іншого жанру, хоча й викристалізувалася з притаманного для типу ЩТ висхідного іоніка 1122 в 4-складових силабічних групах.

Види й різновиди щедрівок типу ЩТ, що на досліджуваній території представлені меншою кількістю, аніж відомий тип ЩМ (маланковий)⁶, зрідка співіснують навіть в одному населеному пункті (пор. карти К11-1, 2). Найпоширенішими є щедрівки без приспіву виду $ЩТ/2$, які зафіксовано в трьох селах на Рожнятівщині та в семи населених пунктах Богородчанського району. Натомість споріднений вид із приспівом (${}^{44}ЩТ/2$) записано тільки в селах Кривець Богородчанського, Підліски Долинського й Грабів і Камінь Рожнятівського районів. Похідний від попереднього вид ${}^{43}ЩТ/2$ зареєстровано у п'яти населених пунктах (Дуба, Камінь, Князівка, Рівня та Рошняте), але тільки на Рожнятівщині. Трирядкові щедрівки з 8-складовим приспівом виду ${}^{44}ЩТ/3$ задокументовано теж у трьох селах (Раковець Богородчанського та Княжолука й Новоселиця Долинського районів), а зі 7-складовим виду ${}^{43}ЩТ/3$ – тільки в селах Підліски на Долинщині й Ілемня на Рожнятівщині. Інший вид трирядкових колядок із дворядковим приспівом (${}^{44}ЩТ/3$) зафіксовано аж у восьми населених пунктах (у трьох селах Долинського, в одному Рожнятівського й у чотирьох Богородчанського районів). Чотирирядковий вид щедрівок ($ЩТ/4$) записано тільки в чотирьох селах на Долинщині.

Отже, серед видів і різновидів щедрівок типу ЩТ ареалогічні ознаки передовсім проглядаються у видах $ЩТ/2$ та $ЩТ/4$. Перший із них локалізується на Богородчанщині й захоплює незначну прилеглу до цього району частину Рожнятівщини, другий – у басейні злиття Свічі й Лужанки. Треба зауважити, що й щедрівки виду ${}^{44}ЩТ/3$ можна умовно виокремити в два мікроареали. Зона засягу першого (більшого) мікроареалу окреслюється північно-західною частиною Богородчанщини й захоплює близько прилеглий до цієї території населений пункт Рожнятівщини. Другий (менший) мікроареал локалізується в басейні злиття Мізунки та Свічі. Свій мікроареал витворюють і щедрівки виду ${}^{43}ЩТ/2$, що зафіксовані тільки на передгірській частині Рожнятівщини – головню в міжріччі Чечви та Лімниці. Серед інших видів і різновидів, які задокументовано лише у двох-трьох населених пунктах, теж проглядаються певні закономірності, оскільки села, в яких побутує один із них, зазвичай розташовані на незначній відстані. Виняток становить хіба що вид ${}^{44}ЩТ/2$: один із трьох населених пунктів, у якому його зафіксовано, знаходиться в протилежній частині досліджуваного терену, натомість інші два села – поряд.

Загалом же щедрівки типу ЩТ в основному (однак у значно меншій кількості населених пунктів) локалізуються в тій же зоні, що й маланкові щедрівки типу ЩМ. Щоправда на Богородчанщині, де щедрівки типу ЩМ зафіксовані тільки в чотирьох селах (натомість тут побутують два види маланки – антиспастний та дихорейний, які задокументовані в десятих селах), тридольні щедрівки подібуються навіть у більшій кількості населених пунктів (дванадцять сіл), аніж щедрівки маланкового типу.

⁶ Про цей тип [з ${}^V 54_4$ і ${}^mR^6 11121|{}^6 1212:|$ – ред.] див.: [3].

Отже, на підставі мелогенетичного аналізу щедрівкових наспівів з околиць на північний захід від Горган можна зробити такі висновки:

1) серед щедрівок побутують й інші типи та їх відміни (види й різновиди), що мають не тільки 8-складову (4 + 4) структуру приспіву, як це зазначав В. Гошовський;

2) усі описані щедрівки походять від єдиного генотипу – з висхідним іоніком в основі, який утворено з ямбічної ритмічної структури шляхом дроблення;

3) щедрівки типу ЦТ – результат подальших трансформаційно-модифікаційних перетворень цього генотипу;

4) дивергентні розходження великого числа видів та різновидів цього типу зумовлені передовсім принципово відмінними музично-ритмічними формами основного вірша й приспіву та збільшенням у строфі кількості рядків від двох до чотирьох;

5) ці щедрівки слугують додатковим аргументом для вирізнення народномузичних діалектів на досліджуваному терені.

Література

1. Гошовский Владимир. У истоков народной музыки славян: Очерки по музыкальному славяноведению / В. Гошовский. – Москва : Сов. композитор, 1971. – С. 37–45.
2. Квитка Климент. Ритмическая форма типа АВВА в песнях славянских народов / К. Квитка // Квитка К. Избранные труды. – Т. 1. – Москва, 1971. – С. 37–45.
3. Коваль Василь. До питання трансформації щедрівкових форм (за матеріалами з околиць на північний захід від Горган) / В. Коваль // Наукові збірки Львівської державної музичної академії ім. Миколи Лисенка. – Серія : Етномузіка. – Львів, 2007. – Число 1 : Збірка статей та матеріалів на честь 125-ліття Климента Квітки / [упор. Б. Луканюк]. – Вип. 12. – С. 49–60.

Картосхеми 1, 2 див. в Атласі на стор. К11

Василий Коваль (Львов)

К ПРОБЛЕМЕ МЕЛОТИПОЛОГИИ ТРЕХДОЛЬНЫХ ЩЕДРОВОК С ВОСХОДЯЩИМ ИОНИКОМ В МУЗЫКАЛЬНО-РИТМИЧЕСКОЙ ФОРМЕ (ПО МАТЕРИАЛАМ ЗИМНИХ НАПЕВОВ ИЗ ОКОЛИЦ К СЕВЕРОЗАПАДУ ОТ ГОРГАН)

В статье на материалах локальной народновокальной традиции Подгорганья (Прикарпатье) рассмотрены щедровки с восходящим иоником в 4-сложных силлабических группах. Определив общие типологические характеристики этих напевов, автор указывает на причины дивергентности значительного количества видов и разновидностей этого типа. Трансформационные преобразования обусловлены прежде всего принципиально отличными музыкально-ритмическими формами основного стиха и припева и увеличением количества строк в строфе от двух до четырех. Установлены ареалы бытования этих зимних мелодий в пределах обследованной традиции.

Ключевые слова: зимние напевы, щедровки, мелотипология, музыкально-ритмическая форма, мелоареал.

Vasyl' Koval' (L'viv)

REGARDING THE MELODIC TYPOLOGY OF TRIPLE TIME WINTER FOLK SONGS (SHCHEDRIVKY) WITH THE UPRISING IONIC IN THE RHYTHMIC FORM IN THE REGION OF NORTHWEST GORGAN (CARPATHIAN MOUNTAINS)

This article examines a special type of winter folk song (schedrivka) **with the uprising ionic** in 4-syllabled groups, which has been collected in a Carpathian mountain region known as Pidhorhannia. Besides defining the general typological characteristic of these songs the study also discusses the causes of divergence found in a large number of similar song types. In particular, the transformative changes occur mostly in songs that have differences in the musical-rhythmic forms of the lyrics and refrain, as well as an increase in the number of poetic lines in the strophe (from two to four). It is also defined the areas, where these winter songs occur within the examined territory.

Key words: winter songs, schedrivka, melodic typology, musical-rhythmic form, area of the melody typ.

Алфавітний покажчик картографованих населених пунктів за довідником: Українська РСР. Адміністративно-територіальне деленіє: на 1 январа 1979 года. – Киев, 1979. Назви зв'язано за україномовним довідником УРСР 1969 р. На картах К11-1, 2 обрмлення цифр прямокутником вказує на те, що в ці населені пункти були здійснені фольклористично-етнографічні експедиції особисто автором статті

Ангелівка 245*	Іванівка 23	Молодків 34	Слобода Долинська 274
Бабче 13	Іванівка 661	Монастирчани 35	Слобода Небилівська 671
Белеїв 228	Ілемня 657	Надіїв 249	Слобода-Рівнянська 680
Берлоги 650	Кальна 240	Небилів 669	Солуків 263
Богрівка 29	Камінь 659	Нивочин 36	Спас 682
Брошнів 644	Княжолюка 242	Нижній Струтин 673	Станківці 267
Бубнище 256	Князівка 660	Новий Мізунь 270	Старий Мізунь 269
Велика Тур'я 227	Козаківка 238	Новоселиця 250	Старуна 49
Вербівка 651	Космач 26	Новошин 251	Суходіл 685
Верхній Струтин 653	Красне 663	Пациків 226	Тисів 271
Витвиця 229	Креховичі 664	Петранка 677	Топільське 652
Вишків 231	Кривець 43	Підбережжя 237	Тростянець 273
Вільхівка 647	Кричка 27	Підгір'я 39	Тяпче 235
Глибівка 46	Кропивник 243	Підліски 246	Хмелівка 15
Глибока 14	Кузьминець 676	Пороги 41	Ценява 686
Гориня 234	Ластівці 50	Похівка 25	Церківна 268
Горохолин Ліс 17	Лесівка 38	Пшеничники 252	Шевченкове 275
Горохолина 16	Лецівка 656	Раків 258	Яблунька 51
Гошів 233	Липа 261	Раковець 42	Яворів 265
Грабів 667	Липовиця 665	Рахиня 259	Якубів 266
Грабовець 18	Лолін 244	Рівня 679	Ясеноvecь 662
Гринівка 37	Лоп'янка 666	Ріпне 678	Ясень 687
Гриньків 675	Луги 658	Розточки 241	
Гузіїв 236	Лужки 262	Росільна 44	
Гута 19	Луквиця 28	Рошняте 648	
Дзвиняч 21	Максимівка 245	Саджава 45	
Діброва 40	Манява 30	Сваричів 681	
Дуба 654	Маркова 32	Семичів 232	
Жураки 22	Мислівка 276	Скобичівка 48	
Забережжя 24	Міжгір'я 33	Сливки 670	
Закерничне 646	Міжріччя 247	Слобода Болехівська 260	

* Станом на 1969 р. село Ангелівка було приєднане до с. Підліски, № 245 (за Довідником 1987 р.)

Показчик картографованих сіл за адміністративно-територіальними номерами

Богородчанський р-н	44 Росільна	250 Новоселиця	654 Дуба
13 Бабче	45 Саджава	251 Новошин	656 Лецівка
14 Глибока	46 Глибівка	252 Пшеничники	657 Ілемня
15 Хмелівка	48 Скобичівка	256 Бубнище	658 Луги
16 Горохолина	49 Старуна	258 Раків	659 Камінь
17 Горохолин Ліс	50 Ластівці	259 Рахиня	660 Князівка
18 Грабовець	51 Яблунька	260 Слобода Болехівська	661 Іванівка
19 Гута	Долинський р-н	261 Липа	662 Ясеноvecь
21 Дзвиняч	226 Пациків	262 Лужки	663 Красне
22 Жураки	227 Велика Тур'я	263 Солуків	664 Креховичі
23 Іванівка	228 Белеїв	265 Яворів	665 Липовиця
24 Забережжя	229 Витвиця	266 Якубів	666 Лоп'янка
25 Похівка	231 Вишків	267 Станківці	667 Грабів
26 Космач	232 Семичів	268 Церківна	669 Небилів
27 Кричка	233 Гошів	269 Старий Мізунь	670 Сливки
28 Луквиця	234 Гориня	270 Новий Мізунь	671 Слобода Небилівська
29 Богрівка	235 Тяпче	271 Тисів	673 Нижній Струтин
30 Манява	236 Гузіїв	273 Тростянець	675 Гриньків
32 Маркова	237 Підбережжя	274 Слобода Долинська	676 Кузьминець
33 Міжгір'я	238 Козаківка	275 Шевченкове	677 Петранка
34 Молодків	240 Кальна	276 Мислівка	678 Ріпне
35 Монастирчани	241 Розточки	Рожнятівський р-н	679 Рівня
36 Нивочин	242 Княжолюка	644 Брошнів	680 Слобода-Рівнянська
37 Гринівка	243 Кропивник	646 Закерничне	681 Сваричів
38 Лесівка	244 Лолін	647 Вільхівка	682 Спас
39 Підгір'я	245 Максимівка	648 Рошняте	685 Суходіл
40 Діброва	245 ^x Ангелівка	650 Берлоги	686 Ценява
41 Пороги	246 Підліски	651 Вербівка	687 Ясень
42 Раковець	247 Міжріччя	652 Топільське	
43 Кривець	249 Надіїв	653 Верхній Струтин	

Музичні приклади

Див. також відповідні аудіоприкладі в альбомі «Підгоргання» на DVD до ПЕ-5 (папка 3.2)

1.

Івано-Франківськ: Богородчани: Пороги

$\text{♩} = 72$ Звучно. Чітко.

1. Ой на во - ді на Йор - да - ні
Там Ма - рі - я во - ду бра - ла

2. Сво - го син - ка там ку - па - ла й
На лис - точ - ку по - ви - ва - ла

3. А на лип - ці ко - ли - са - ла
При - ле - ті - ли два ан - ге - ли

2.

Івано-Франківськ: Богородчани: Кривець

$\text{♩} = 88$ Зручно. Впевнено.

1. Зі - йшла зо - ря на край сві - та

Ща - дрий ве - чір до - брий ве - чір

3.

Івано-Франківськ: Рожнятів: Князівка

$\text{♩} = 68$

2. Там ста - ли - ся три но - ви - ни
Ра - но ра - но на Йор - дан

4.

Івано-Франківськ: Рожнятів: Рошняте

$\text{♩} = 60$

1. У не - ді - лю ду - же ра - но

Ра - но ра - но на Йор - дан

5.

Івано-Франківськ: Богородчани: Раковець

$\text{♩} = 96$ Не поспішаючи

1. Ой на во - дах на Йор-да - нах Там Ма-рі - я

во - ду бра - ла Щед-рий ве - чір доб-рий ве - чір

6.

Івано-Франківськ: Рожнятів: Ілемня

$\text{♩} = 68$

3. Ой зі-йшли - ся всі свя-ті - ї Взя-ли кни - ги

зо - ло - ті - ї Ра - но ра - но на Йор-дан

7.

Івано-Франківськ: Долина: Шевченкове

$\text{♩} = 74$

1. Ой у по - лі плу-жок о - ре Щед-рий ве - чір

доб-рий ве - чір Доб-рим лю - дям на здо-ро - в'я

8.

Івано-Франківськ: Долина: Гузіїв

$\text{♩} = 60$

2. Зле - ті - ли - ся ан - ге-лонь - ки Зле - ті - ли - ся

ан - ге-лонь - ки Взя-ли хрест той на кри-лонь - ки

Взя - ли хрест той на кри - лонь - ки